

(12), *честовати* его *іавно* во *всіх* деле^x (12), *црь* не *обладають* *вечно* то на *четверти* (16), *изведешь* волю свою *вократцъ* (16), *обрести* истинноу *легко* е^c (20 адв.), *измыи* в *водах* *теплых* *горазно* (33), *чини*^t бы се *всегды* (46), *пи*^t бы се *помалов* (46 адв.), *твори*^t есми слово *сіе* *замало* (50), на *мои* *рѣки* *достойно* *споускатиса* (52).

Алена Пісарэнка

**“САМ ФРАЗЕАЛАГІЗМ ГАВОРЫЦЬ”:
МАСТАЦКАЯ МЭТАЗГОДНАСЦЬ УЖЫВАННЯ ЁСТОЙЛІВЫХ
ВЫРАЗАЎ У РЫФМАВАНАЙ ПРОЗЕ Г. МАРЧУКА**

Фразеалагізмы ў беларускім мастацкім маўленні – з’ява натуральная: яны запатрабаваныя ў літаратурных творах, паколькі валодаюць яркай стылістычнай афарбоўкай і больш дакладнай семантыкай у параўнанні са словам, асабліва калі яно стылістычна нейтральнае. Назва гэтых ўласцівасці ёстойлівых выразаў дазваляюць ім стаць крыніцай выразнасці любога маўлення, у тым ліку мастацкага. Пераносна-вобразнае ўжыванне кампанентаў, абагуленая і ёстойлівая семантыка, ацэнка і стылістычныя эфекты, якія фраземы ўтрымліваюць у сабе і адначасова надаюць выказванню (частцы тэксту / магчыма, усяму тэксту), робяць іх адным з ужывальных сродкаў стылізацыі маўлення персанажаў. Што да так званых “дэфармаваных” выразаў, адзнак з відазмененай структурай, якія маюць узабагачаны змест і заключаюць у сабе больш тонкую стылістычную характарыстыку, то яны вельмі выразна выўляюць адметнасць аўтарскага светабачання, арыгінальнасць мыслення і моватворчасці асобы.

Не адно дзесяцігоддзе Федар Янкоўскі прысвяціў вывучэнню народнай лексікі і фразеалогіі, мовы мастацкай літаратуры: “Улюбёны ў народнае слова, у народную паэтычную творчасць, Ф. Янкоўскі паказвае, якія неацэнныя багаці ёсць у жывой мове народа” [1; 60]. І калі, на думку мовазнаўцы, *гало* *слова* *гаворыць*, слова, то ёстойлівыя выразы, у тым ліку ўласна фразеалагізмы, тым больш гавораць самі за сябе.

На думку лінгвістаў, асаблівай выразнасцю валодаюць устойлівыя выразы, што маюць рыфмаваную структуру – знутранай рыфмай, якая звязвае кампаненты не толькі сінтаксічна, сэнсава, але і сугуччам кампанентаў: *Якая, мой суседзе, радасць, калі турбот тут поўны рот.*

Такія выразы лёгкапапамінальныя, незвычайныя па змесце, што часам можа праяўляцца праз метафарызацыю, антытэзу, алітэрацыю ці асананс структурных складнікаў адзінкі.

У кантэксце рыфмаванай прозы Г. Марчука ёстойлівыя выразы – уласна фраземы, прыказкі, афарызмы і аўтарскія выразы афарыстычнага зместу з’яўляюцца адным з прадуктыўных сродкаў выразнага і дакладнага апісання рэчаіснасці – “часу і месца”, дзе аўтар жыве / жыве ў дадзены момант; кніга яго рыфмаванай прозы так і называецца – “Час і месца”;

гэта невялікія памеры мініяцюры павучальнага зместу, з глыбокім падтэкстам, асэнсаванія аўтарскай мудрасцю, у якіх дзейнічаюць розныя ці тыя самыя асобы. Варта ўдакладніць, што рыфмаваная проза – гэта тэкст, які пазбаўлены ўнутранага рытму, але ўтрымлівае ў сабе рыфмы; можна таксама сказаць, што ён падзелены на часткі, якія завяршаюцца рыфмамі.

Аналіз маўлення дадзенай кнігі дае падставы сцвярджаць, што пісьменнік арганічна ўводзіць устойлівыя выразы ў праявічны рыфмаваны радок трыма спосабамі:

1) уласна фраземы ў праявічным радку рыфмавання / нерыфмавання самі і не рыфмуюцца з кантэкстам, уводзяцца ў рыфмаваны тэкст: *Гляджу я цяпер на гэтае фота, а перад вачыма толькі яна, што засталася за кадрам адна; я зразумеў, як дастаюцца рублі, што трэба не толькі закатаваць у штанах клёшы, але і закатаваць рукавы; Кажуць, што час можа ўсё з галавы выкінуць. Ды чамусьці слёзы на твары не могуць высохнуць; А трасца ёй у бок. Такой няма на ўвесь мір. Перамаю, браткі, кроў, як вампір: усю зімку і ўсё лета масоніха гэта; Фядота гэта зачэпіла. Бярэ ён слова і лічыць ён на пальцах гарады Варшава, Рыга, Ялта, Пенза; Колісь у маладосці яны аднаго хлопца не падзялілі; Ад тае пары пачаў хадзіць ён да царквы, што ні гавары, а сэрцам памякчэў; Сцяпан галубоў не меў, халоднае сэрца ў грудзях насіў;*

2) уласна фраземы рыфмуюцца у кантэксце са словам свабоднага ўжывання, радзей з другім фразалагізмам: *раней мы гнулі спіну за дармаўшчыну; кнігі іншых не чытаю, яго зайздросць забірае; Мяне сорам не скупае, бо ведаю, што кожны: як казаў мой сябар Мікола, пад сябе грабе; Калі на дачы просяць дрэва: пакалоць, кажы, руку мне пазалоць, дык буду дрэвы я калоць; Ён добра занітаваў навуку на Сцяпанавым уроку: без грошай ён цяпер ні кроку; Бывае, што і слова забівае; – Што з Вамі зробіш, але праўда язык мне цісне. Калі скажу, што быў я у Найробі, дык сквіца ў вас адчыне; Аднак не надта гаравала, гонар мела і ўсё ж на Івану мела; Усе лічылі, што нават у Крамлі і Бельым Доме ён быў... так Фядос галовы ўсім задурывіў; Прыпёр, як кажучы, яго да сцяны, ветэран афганскай вайны; Для Ніны гэта быў удар у спіну; Праўда, сам да дызайну мэблі адносін не меў, ён на гандлі азоту рукі нагрэў; Будзе праўда не ў цане, пакуль бяда вас не кране. Як відаць, з мэтай рыфмізацыі тэксту аўтар утварае граматычныя, лексічныя варыянты вядомых выказаў, замяняе агульнавядомыя кампаненты на дыялектныя або аўтарскія сінонімы – пазалоць замест пазалаці, цісне замест сцярабіць, забірае замест бярэ, не скупае замест бярэ і інш.;*

3) прыказкі, афарызмы, рыфмавання з кантэкстам: *Без грошай ён цяпер ні кроку, як ты не спрасі. Вось такая се ля ві; Зноў у раку была зайці ахвота: не слухаў я старога Герадота; Кажуць, ісіціна ў віне. Адзін верыць. Другі – не.* Відавочны прыём выкарыстання вобразнай асновы

ўстойлівага выразу, які разлічаны на веданне яго першапачатковага зместу і формы. Аўтарская графічная адаптацыя (*се ля ві*), а таксама арыгінальнае сінтаксічна-пунктуацыйнае афармленне кантэксту (*Адзін верыць. Другі – не*) надаюць тэксту дакладнасць, даступнасць і выразнасць.

Асобнай і асаблівай лінгвістычнай увагі патрабуюць выразы афарыстычнага зместу, якія адлюстроўваюць жыццёвы вопыт пісьменніка, яго мудрасць, маюць абагульняльны змест, а значыць, надпадзейны, універсальны характар: “Афарызмы ніколі не характарызуюць аднаго чалавека. Яны маюць дачыненне да многіх і многага, калі не да ўсіх і да ўсяго [2; 8], а гэта значыць яны вартыя цытавання ў аналагічных / падобных жыццёва-маўленчых сітуацыях: *Слухайце Бога. Каб была ішчаслівай і годнай вашага жыцця дарога; Мая амуніцыя заўсёды са мной, над галавой. Гэта словы роднае мовы; Рыфма прапала і сэнсу, брат, мала; Рай, браце, тады, калі ўсе жывыя; А па просту: ічасце сваё кожнаму ўзросту. Што радасць нават і мільёнаў не зменшыць гора чалавека аднаго. Нішто так не ўпрыгожвае дом, як нараджэнне дзіцяці; Найвышэйшае ічасце ў жыцці – мець асалоду ад самога жыцця; Наша доля і жыццё такое, што заўсёды радасць са слязою; Ды што рабіць? Дзеля дзяцей будзем жыць; Цяпер хто з грашыма, той і рыбак; А яшчэ свайго цураліся забыліся, як зваліся. Нас не любілі і мы не любілі. Затое царкву і згубілі.* Дзе відаць з прыведзеных выразаў, Г. Марчук дзесьці з гумарам, дзе і іроніяй, а дзе і з глыбокім філасофскім роздумам гаворыць пра жыццёвыя ісціны. Аднак пры ўсім гэтым ці над усім гэтым яго бясспрэчна любіць да землякоў, суяземельцаў, суайчыннікаў, якім і ганаруецца кніга. Кніга пра чалавека, для чалавека, таму і напісаная яго моваю, жывой, нязмушанай, якая кладзецца ў рыфмы.

Такім чынам, фразеалагія ў шырокім значэнні слова – не толькі крыніца стылізацыі маўлення персанажаў, той маўленчы пласт любой мовы, які яе ўзбагачае, робіць экспрэсіўнай; фразеалагізмы, прыказкі, афарызмы таксама адлюстроўваюць яе нацыянальную адметнасць, з’яўляюцца тым гаваркім скарбам, праз які раскрываецца асоба аўтара-пісьменніка, народа-творцы, адметнасць нацыі.

Літаратура

1. Каўрус, А. Мова народа, мова пісьменніка / А. Каўрус. – Мінск : Мастацкая літаратура, 1989. – 247 с.
2. Гаўрош, Н. В. Афарыстычныя выслоўі беларускіх пісьменнікаў / Н. В. Гаўрош, Н. М. Нямковіч. – Мінск : Выш. шк., 2012. – 638 с.

Аляксей Солахуў

УТВАРЭННЕ ІНДЫВІДУАЛЬНА-АЎТАРСКІХ НАЗОЎНКАЎ З СУФІКСАМ -ІНК- (-ЫНК-)

У беларускім мастацкім маўленні другой паловы XX – пачатку XXI ст. самымі пашыранымі сярод індывідуальна-аўтарскіх неалагізмаў (ІАН)